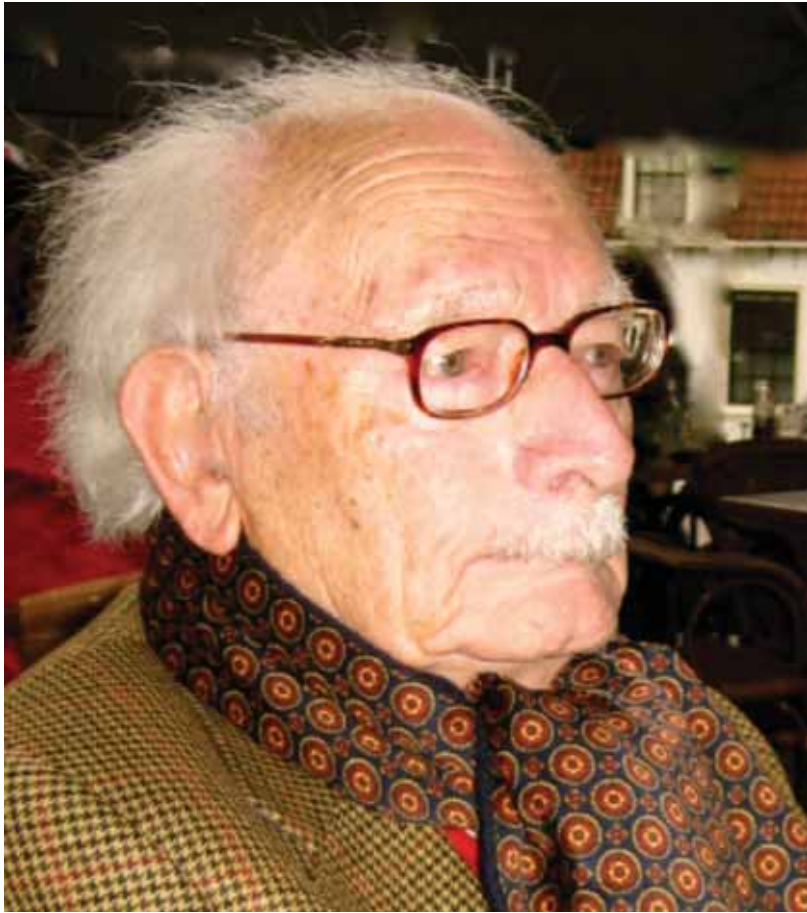

JOHAN W. VAN HULST — PEDAGOOG, POLITICUS, VERZETSMAN

Johan W. van Hulst
pedagoog, politicus, verzetsman

In de voetstappen van Coornhert

Redactie
Wouter van Haaften
Gerlof Verwey

Hilversum
Verloren
2015

In de *Bibliotheca Dissidentium Neerlandicorum* (BDN) verschijnen publicaties op het gebied van de geschiedenis van het (religieuze, filosofische en artistieke) non-conformisme van circa 1350 tot onze tijd. De BDN omvat een reeks tekstedities en een reeks studies over belangrijke non-conformistische auteurs. De publicaties van de BDN verschijnen bij Uitgeverij Verloren (Hilversum) als uitgaven van de Coornhert Stichting, onder redactionele verantwoordelijkheid van het Coornhert Centrum. Voor meer informatie verwijzen wij u graag naar www.coornhertstichting.nl.

ISBN 978-90-8704-514-2

© 2015 Wouter van Haaften en Gerlof Verwey & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak: TAT Zetwerk, Utrecht
Omslagontwerp: Frederike Bouten

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Wouter van Haaften & Gerlof Verwey – Inleiding	· 7
André Rosendaal & Wouter van Haaften – Het pedagogische leven van Johan van Hulst	· 11
Marcel ten Hooven – Lof van de redevoering. De eigen stijl van de politicus Johan van Hulst	· 49
Bas von Benda-Beckmann – De oorlogsjaren van Johan van Hulst	· 79
Jan Nagel – Een leven lang schaak als belangrijke bijzaak	· 111
Gerlof Verwey – <i>Paideia Christi</i> en <i>paedagogia perennis</i> in het werk van J.W. van Hulst	· 125
1. J.W. van Hulst: in de voetstappen van Coornhert?	· 125
2. De betekenis van de idee van een <i>paedagogia perennis</i> in het denken van J.W. van Hulst	· 150
Persoonsnamenregister	· 163
Over de auteurs	· 171
<i>Bibliotheca Dissidentium Neerlandicorum</i>	· 173

Inleiding

Het was in zijn honderdste levensjaar, dat onze goede vriend Johan van Hulst ons verraste met een prachtig eigenhandig geschreven artikel over de dichter Albert Verwey. Hij had zich maar eens opnieuw over de 1700 pagina's van diens verzamelde gedichten gebogen, zo liet hij ons weten, en was daarbij tot de conclusie gekomen dat de 'tachtiger' Verwey, in tegenstelling tot wat gewoonlijk in de literatuurgeschiedenis wordt betoogd, met zijn keuze voor het spinozisme geenszins het christelijk geloof heeft losgelaten. Van Hulst laat zien hoe dat geloof juist tot in de laatste gedichten van Verwey krachtig blijft doorklinken. 'Verwey liet de kerk los, maar hield de bijbel vast,' zo luidt de originele stelling van Van Hulst.

Het is tekenend voor de begaafdheid van Johan van Hulst dat hij op deze hoge leeftijd een dergelijke studie onderneemt en daarbij dan ook nog eens tot een zo vernieuwende conclusie komt. Het heeft geleid tot de dubbelpublicatie *De dichter en het Boek, Albert Verwey (1865-1937) en het religieuze non-conformisme*, samen met een essay van Gerlof Verwey over zijn grootvader.

Van Hulst heeft zijn leven lang een grote liefde voor de poëzie gekoesterd, en niet alleen voor die van de tachtigers. Je hoefde maar de naam van een dichter te noemen of hij wist terstond en uit zijn hoofd een gedicht te reciteren. En als een psalm uit de bijbel ter sprake kwam, vroeg hij: Wat wil je horen, de oude of de nieuwe berijming?

Twee jaar na zijn betoog over Albert Verwey bracht de post opnieuw een uitgebreid essay, nu met een heel persoonlijke visie op de relatie tussen Spinoza en Thomas van Aquino. Geschreven in die krachtige schoolmeestershand die we al van hem kenden, vrijwel zonder enige wijziging of correctie: kennelijk had hij dat hele verhaal voor de geest en had hij het zo aan één stuk door op papier kunnen zetten.

Toen we hem dat betoog, *Spinoza en het secularisme*, in de vorm van een boekje op zijn 103-de verjaardag aanboden, rees bij ons de vraag hoe het mogelijk was dat er van onze zo veelzijdig begaafde vriend, die zowel in het onderwijs als in de politiek een zo belangrijke rol heeft

gespeeld, nog helemaal geen biografie bestond. En toen bleek al gauw dat het antwoord op die vraag precies in die veelzijdigheid gelegen was. Johan heeft zich lang tegen een biografie verzet omdat hij vreesde dat daarin onvoldoende recht gedaan zou worden aan de veelheid en verscheidenheid van zijn interesses en activiteiten.

Deze bezwaren hebben wij kunnen overwinnen door hem een biografie voor te stellen waarin verschillende auteurs elk één aspect van zijn leven voor hun rekening zouden nemen. Zo vonden we André Rosendaal bereid een hoofdstuk over Van Hulst als pedagoog te schrijven, Marcel ten Hooven een hoofdstuk over Van Hulst als politicus, en Bas von Benda-Beckmann over Van Hulst in de oorlogsjaren. Een verdeling die weerspiegeld wordt in de titel van dit boek. Daarmee zijn echter nog een aantal andere aspecten van zijn leven niet genoemd. In elk geval wilden we ook graag met een apart hoofdstuk recht doen aan de bijzondere prestaties die Van Hulst geleverd heeft als schaker. Gelukkig vonden we zijn grote schaakvriend van vele jaren Jan Nagel onmiddellijk bereid om een hoofdstuk daarover bij te dragen.

In deze hoofdstukken zullen we ook aandacht besteden aan althans een deel van de publicaties van Van Hulst op de desbetreffende gebieden. Maar zijn belangstelling strekte zich nog verder uit, hetgeen geleid heeft tot boeken en artikelen op nog veel breder terrein. Zo schreef hij artikelen over Francis Bacon,¹ over Cornelis Eliza van Koetsveld,² over Guillaume Groen van Prinsterer,³ over Dirck Volkertsz. Coornhert,⁴ over Allard Pierson,⁵ over Alexander de Savornin Lohman.⁶ Hij schreef over de vraag *Wat is geschiedenis?*⁷ En hij schreef een historische studie *Gerretson dichterbij*,⁸ waarin hij zowel de dichter Geerten Gossaert van de beroemde bundel 'Experimenten' (1911) bespreekt als Gerretsons werk als literator, socioloog, en schrijver van de vijfdelige *Geschiedenis der 'Koninklijke'* (Shell). En waarin tevens diens werk aan de orde komt als

1 J.W. van Hulst, 'Francis Bacon, vernieuwer der inductieve methode', *Ad fontes* (1969) nrs. 8 en 9.

2 J.W. van Hulst, 'De sociaal-(ped)agogische theorie en praktijk van C.E. van Koetsveld', *Pedagogisch forum* (1973) 321-344.

3 J.W. van Hulst, 'Groen van Prinsterer en het onderwijs', in: *Een staatsman ter navolging: Groen van Prinsterer herdacht*, Den Haag 1976.

4 J.W. van Hulst, 'Dirck Volkertsz. Coornhert', *Kerk en theologie* (1980).

5 J.W. van Hulst, 'Allard Pierson', *Kerk en theologie* (1980).

6 J.W. van Hulst, 'Lohman en het onderwijs', in: *Jhr. mr A.F. de Savornin Lohman*, Kampen 1987.

7 J.W. van Hulst, 'Wat is geschiedenis?', *Christelijk paedagogisch studieblad* (1960).

8 J.W. van Hulst, *Gerretson dichterbij*, Amsterdam 1985.

lid van de Eerste Kamer voor de CHU, waarin hij zich liet kennen 'als een rechtse dwarskop die de regering soms het bloed onder de nagels vandaan haalde', wel voornamelijk omdat hij destijds de onafhankelijkheid van het voormalig Nederlands-Indië ten sterkste bleef afwijzen. Veel aandacht heeft Van Hulst ook altijd gehad voor de joodse geschiedenis. In zijn boek *Treinen naar de hel*⁹ geeft hij een aantal invoelende beschouwingen naar aanleiding van het dagboek en de brieven van Etty Hillesum, het joodse meisje dat met haar leven in de knoop zat, en dat uiteindelijk in Auschwitz haar einde zou vinden. Dit boek is in vele recensies zeer positief ontvangen. Later werd het samen met zijn boekje *Kerkelijk antisemitisme*¹⁰ herdrukt onder de titel *Wat aan Westerbork voorafging*.¹¹ Tot slot vermelden we hier nog zijn recentere *Nebukadnesar en de vier allochtonen*¹² dat een vrijmoedige herlezing bevat van een aantal centrale bijbelse verhalen, met de conclusie dat die verhalen in de traditie soms wel erg ver van de oorspronkelijke bijbelse gegevens verwijderd zijn geraakt.

Zo komt de welhaast renaissancistische breedte van Johan van Hulst in beeld. Maar het leek ons, als redacteurs van deze biografie, ook noodzakelijk om aandacht te besteden aan wat in dit rijke en veelkleurige leven eenheid heeft gesticht en diepgang heeft gegeven: het christelijk geloof. We hebben gepoogd dit aspect recht te doen door dieper in te gaan op de *inhoud* van vooral zijn pedagogische denken. Daarom heeft Wouter van Haften de bijdrage van André Rosendaal over Van Hulst als pedagoog aangevuld met de bespreking van een aantal kenmerkende, belangrijke publicaties. En belicht Gerlof Verwey in de slotbeschouwing van dit boek de rol van het ideaal van de *paideia Christi* en de betekenis van de idee van een *paedagogia perennis* in het denken van Van Hulst.

Wij zijn buitengewoon dankbaar dat we deze biografie tot stand hebben kunnen brengen, die we aan Johan bij leven en welzijn in zijn 105-de levensjaar hopen te mogen overhandigen. We zijn Johan dankbaar voor de oprechte belangstelling waarmee hij het project volgde en voor de onvermoeibare wijze waarop hij ons daarin steeds heeft bijgestaan. Johan heeft zelf met name in de jaren van zijn ouderdom en in perioden van ziekte veel steun gehad van zijn naaste familie. Met zijn geliefde vrouw Anna Donker kreeg hij twee dochters, Catharina (1937) later gehuwd

9 J.W. van Hulst, *Treinen naar de hel*, Amsterdam 1983.

10 J.W. van Hulst, *Christelijk antisemitisme*, Sliedrecht 1990.

11 J.W. van Hulst, *Wat aan Westerbork voorafging*, Amsterdam 2000.

12 J.W. van Hulst, *Nebukadnesar en de vier allochtonen*, Amsterdam 2004.

met de hoffotograaf Max Koot, en Diane (1939) die trouwde met Hans Blom; hun twee kinderen zijn Mariken, gehuwd met de beeldhouwer Geer Steyn met wie zij een dochter kreeg, en Bart, gehuwd met de kinderpsychiater Marjolein Schröder, zij kregen twee zoons. Johan is trots op zijn achterkleinkinderen.

Tenslotte willen wij onze grote dank betuigen aan de stichtingen en organisaties die ons hun onmisbare financiële steun hebben gegeven: de Coornhert Stichting, de Van Coeverden Adriani Stichting (vu, Amsterdam), de Mr H.K.J. Beernink Stichting, de Gravin van Bylandt Stichting, het Archief en Documentatiecentrum Nederlandse Gedragwetenschappen (ADNG), en het Christelijk Historisch Genootschap. Hun betrokkenheid en gulle gaven hebben deze biografie van Johan van Hulst mogelijk gemaakt. Johannes Rustenburg en speciaal ook Laurie Meijers van TAT Zetwerk danken wij voor de snelheid en accuratesse waarmee zij deze biografie persklaar hebben gemaakt. En Anja van Leusden van Uitgeverij Verloren zijn we dankbaar voor de raad en daad waarmee ze ons in de uitvoering van ons biografieproject terzijde heeft gestaan.

De redacteuren,
Gerlof Verwey en Wouter van Haften

Het pedagogische leven van Johan van Hulst

Johan van Hulst is pedagoog in hart en nieren. Vooral voor het christelijk onderwijs heeft hij zich zijn leven lang ingezet. Dit heeft hij op vele manieren gedaan, en op alle niveaus: zowel in de complexe praktijk, als in de pedagogische theorievorming, als ook in de wijsgerige en theologische doordenking van die praktijk en die theorie. In dit hoofdstuk bespreken we zijn ontwikkeling op dit gebied: zijn jeugd, zijn opleiding en zijn eerste onderwijsjaren (1911–1936), de verdere uitbouw van zijn onderwijsloopbaan (1936–1945), en zijn ontwikkeling tot pedagogisch voorman van het christelijk onderwijs in Nederland (1945–1960). Dan volgen de jaren waarin hij, vanaf 1963 als hoogleraar, verbonden was aan de vakgroep Theoretische en Historische Pedagogiek van de Vrije Universiteit te Amsterdam (1960–1976). In deze periode, en ook in de vele jaren daarop volgend (1976-heden), heeft Van Hulst in talrijke publicaties zijn visie gegeven op het bijzondere van de opvoeding en het onderwijs van ieder kind in zijn eigen uniciteit, en de eisen die daarmee gesteld worden aan elke wetenschappelijke en wijsgerige pedagogiek.

Eerste ontwikkelingen en beroepsmotivatie

Johan Wilhelm van Hulst werd op 28 januari 1911 geboren als tweede kind in een hervormd Amsterdams middenstandsgezin dat zich zou uitbreiden tot vier kinderen. Zijn oudere broer was Gerard, zijn jongere zusjes waren Truus en Ans. Hun vader Gerrit van Hulst was meubelstofferder met een goed lopende zaak. Hun moeder was de ruim vier jaar oudere Geertruida Hofman. Er waren in die tijd nog geen sociale voorzieningen in geval van tijdelijke arbeidsongeschiktheid, chronische ziekte of pensionering. Daarom werd in brede kring zeer zuinig geleefd.

De ouders waren overtuigd gelovig, en gingen elke zondagmorgen naar de hervormde kerk. Aan tafel werd hardop gebeden en bij de avondmaaltijd las de vader steeds een stuk uit de bijbel, waardoor Johan naar eigen zeggen al jong een vrij grote bijbelkennis had. De kinderen

gingen allen naar de christelijke school, en volgden later catechisatie. Johan: 'Kerk en geloof maakten veel indruk op mij, vooral omdat mijn ouders en mijn onderwijzers heel eerlijke en oprechte mensen waren met grote hulpvaardigheid voor ieder die in nood was en hulp nodig had.'

Over zijn jeugd vertelt hij: 'Mijn herinneringen aan mijn vroege kindertijd zijn nogal ambivalent. Mijn broer Gerard domineerde mij in alles. Ik kreeg sterk de indruk dat op Gerard de hoop van mijn ouders was gevestigd; en toen in 1915 Truus werd geboren was zij het meisje waarop men jaren had gewacht. Zonder enige twijfel is er toen bij mij een sterk minderwaardigheidsgevoel ontstaan, dat bij vele gelegenheden manifest werd.' Het leidde tot apathie op school en zelfs een klas zittenblijven. Maar toen Johan 11 jaar was leerde hij schaken van zijn oom Johan Hofman, en daar was hij onmiddellijk door gefascineerd. Al gauw won hij van veel tegenstanders. Toen de dominee bij hen thuis in dat verband opmerkte dat hij op school ook wel goed zou kunnen leren, kwam de omslag: 'mensen die goed schaakten waren blijkbaar per definitie intelligent. In korte tijd voltrok zich bij mij een grote ommekeer: ik wierp mij op het schoolwerk en was spoedig de beste van de klas. Het schaakspel had mij het besef gegeven dat ik zelfstandig iets kon presteren.'

De ouders Van Hulst wilden ieder van hun kinderen de kans geven om tot het achttiende jaar onderwijs te volgen. 'Met deze beide handen moet ik het voor jullie verdienen' hield Johans vader zijn kinderen voor. Dit appèl was bij Johan toen niet meer aan dovemansoren gericht. Na het lager onderwijs doorliep hij de MULO (Meer Uitgebreid Lager Onderwijs). Van Hulst denkt met waardering aan deze jaren terug, waarin hij 'veel kennis opdeed en leerde om flink te studeren'. Vervolgens deed hij toelatingsexamen voor de kweekschool. Van de 100 gegadigden konden slechts 30 kwekelingen geplaatst worden, en Johan was dus zeer gelukkig dat hij werd aangenomen.

In deze tijd werd zijn pedagogische gedrevenheid al duidelijk. Brachten mannelijke leerlingen hun stagetijd in de regel door in de hogere leerjaren, Johan 'kweekte' zowel in de onder- als in de bovenbouw. 'Zodoende ontmoette ik in de school al vroeg het jonge én het oudere kind, waarbij ik het als mijn pedagogische opdracht zag om de gegeven uniciteit van ieder kind tot ontwikkeling te laten komen.' In 1929 slaagde hij voor de 'lagere onderwijzers-akte'. In datzelfde jaar deed hij geloofsbelijdenis in de hervormde kerk. Na een proefles gegeven te hebben op een christelijke school in Oudewater, kreeg hij daar meteen met ingang van 1 september een vaste aanstelling. Hij gaf er les aan de vierde en vijfde klas, samen

ruim 40 leerlingen. Heel bewust koos hij toen al voor een 'school met de bijbel'. Een keuze die hij zijn leven lang trouw is gebleven en later in talloze publicaties heeft verhelderd en verdiept.

Op 18-jarige leeftijd werd Van Hulst lid van de Christelijk Historische Unie. Al gauw was hij ook sociaal actief in Oudewater. Binnen een maand na zijn aanstelling werd hij al voorzitter van de jongemannenvereniging, hij was er organist in kerkdiensten, en enige tijd later werd hij er ook lid van de schaakvereniging waarin hij vijf jaar lang kampioen was. Zoals destijds gebruikelijk studeerde hij bovendien naast zijn baan voor de klas in de avonduren voor de 'hoofdakte', die hij in 1931 behaalde. Tijdens deze studie kwam hij voor het eerst in aanraking met het wetenschappelijke gedachtegoed van invloedrijke pedagogen als Bavinck, Salzmann en Gunning. Toen Johan op zijn 22ste een nogal ingrijpende amandeloperatie moest ondergaan, leerde hij in het ziekenhuis Anna Jannetta Donker kennen, destijds 18 jaar oud, zijn eerste en meteen definitieve liefde. De verlovings volgde kerst 1933.

Anna en Johan bij hun verloving

De eerste schreden op het onderwijzerspad in Oudewater waren niet gemakkelijk. Tijdens zijn werk merkte hij dat de kweekschool hem onvoldoende op de onderwijspraktijk had voorbereid. Dit legde de kiem voor zijn belangstelling en latere inzet voor de professionalisering van de onderwijzersopleiding. Gaandeweg kreeg hij het vak steeds beter in de vingers, en kreeg hij er ook steeds meer plezier in. Een karakteristiek